

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

פרשת יתרו, תשפ"ב

התוכן:

1. בדיני "לא תחמוד" (ליל שבת קודש "יתרו") – עמוד 2.
2. ברכה אחרונה על משקה לאחר ה"קידוש" (שב"ק "יתרו") – עמוד 7.

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א

באתרנו: <http://pninim.co.il/>

תחת הלינק: [שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר](http://pninim.co.il/)

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' יתרו תשפ"ב

האם יש איסור לא תחמוד כשמפציר שכנו להרשות לו לבנות על הגג

מעשה שהיה בבנין משותף, שאחד מהדיירים ראובן רצה לבנות תוספת לדירתו על הגג, משום שבלי עין הרע יש לו משפחה גדולה, ולשם כך ביקש רשות והסכמה מהשכנים, וכולם הסכימו. כשהתחיל לטפל בהשגת רשיונות בניה, ראה שכל הטירחא רק להשגת הרשיונות היא גדולה מדי עליו, ובפרט שאח"כ יצטרך להתמודד עם הבניה לתקופה ארוכה, ולכן חשב שעדיף לו למכור את דירתו, יחד עם רשיון בניה על הגג, ויקנה דירה יותר גדולה שכבר בנויה, אע"פ שלמעשה יעלה לו יותר מאם היה בונה על הגג. אבל כשפנה שוב לשכנים עם הרעיון החדש, כולם הסכימו חוץ מהשכן שבקומה שלו שמעון, שלא הסכים בפה מלא, אבל גם לא התנגד בפה מלא, משום שהם כבר שכנים משך עשרים שנה, ושורה ביניהם אהבה ואחוה ושלוש ורעות. אמנם פעם התבטא שמעון שאינו שש על הרעש והלכלוך וכי של הבניה, וגם על ריבוי הדיירים, וגם מטעמים אסתטיים, אבל כיון שאינו רוצה להכנס לריב עמו, אינו מתנגד בפה מלא, אבל מאידך גיסא גם אינו אומר שהוא מסכים, אע"פ שראובן הציע לשלם לו מעל ומעבר שווי חלקו בגג. לאור זאת הסתפק השכן ראובן, האם מותר לו להמשיך לדבר עם שמעון כדי להשיג הסכמתו, דאפשר יש בזה איסור של לא תחמוד, דהרי נפסק ברמב"ם (הל' גזילה פ"א ה"ט) "והכביד עליו ברעים, והפציר בו עד שלקחו ממנו, אע"פ שנתן לו דמים רבים, הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר לא תחמוד".

כדי לדון בשאלה זו, יש להסתפק: א. האם יש לא תחמוד בקרקע. ב. את"ל שאין לא תחמוד בקרקע, האם יש נ"מ בין קרקע לבית. ג. האם יש לא תחמוד בשותפים שחומדים זה מזה. ד. אם יש איסור של לא תחמוד במקח, למה אין המקח בטל מדין כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני. ה. אם המוכר נכנע להפצרות של הלוקח למכור לו החפץ או הקרקע, האם הוא עובר על לפני עור, משום שע"י הסכמתו הלוקח ישיג את מבוקשו וממילא יעבור על לא תחמוד. ו. עוד יש להסתפק אם שייך לא תחמוד בכלל, משום ששמעון אינו טוען שהוא רוצה לבנות על חלקו בגג, אלא שאינו שש בכל ההפרעות שיווצרו אם יבנו על הגג, וא"כ יש לדון טובא אם גם באופן כזה יש לאו ד"לא תחמוד".

האם יש לא תחמוד בקרקע

כ' בפ' יתרו (כ"ג) "לא תחמוד בית רעך", ומפורש במכילתא (שם סוף פ"ח) דהחומד בלבו או בדיבור אינו עובר בלאו, וז"ל או אפילו חומד בדיבור, ת"ל (באיסוה"נ דעבודה זרה) "לא תחמוד כסף וזהב עליהם, ולקחת לך", מה להלן עד שעושה מעשה, אף כאן עד שעושה מעשה עכ"ל, ומבואר התם דאע"פ שהלאו ד"לא תתאוה" עיקרו בלב, מ"מ בלאו ד"לא תחמוד" אינו עובר עד שיעשה מעשה לקיחה, דומיא דלא תחמוד האמור בע"ז.

המנ"ח (מצוה ל"ח סק"ג ד"ה אך באמת גם) הקשה, דמבואר בתוס' בב"מ (ס"א. ד"ה אלא), שהגזול קרקע אינו עובר בלא תגזול, משום דאי אפשר להזיזה ממקומה, משא"כ עבדים דניידי, אע"ג דהוקשו לקרקעות, מ"מ שפיר עובר בהו בלא תגזול. הרי מבואר בתוס' דבקרקע אינו עובר בלא תגזול כיון דלא

ניידי, וקשה טובא, דהלא מפורש בהדיא בתורה דאיכא לאו דלא תחמוד גבי קרקע, מדכתיב "לא תחמוד בית רעך", וגם בלאו דלא תחמוד איכא תנאי שיהא בה לקיחה כדדרשו במכילתא מ"לא תחמוד כסף וזהב עליהם, ולקחת לך", ועכצ"ל דדוקא היכא דשייך לקיחה איכא לאו דלא תחמוד, משא"כ בקרקע דלא שייך לקיחה, וע"כ דלא בעינן שתעבור הקרקע לבעלותו, אלא גם כשעשה בה מעשה בעלות הרי זה בכלל לקיחה, וא"כ י"ל הכי גם לגבי הלאו דגזילה, דכל שעשה מעשה בעלות בקרקע בלא רשות, הרי הוא עובר אלאו דלא תגזול, דמאי שנא לאו דגזילה מלאו דלא תחמוד.

וכתב המנ"ח (שם) דיש להוכיח שיש לאו דלא תחמוד בקרקעות, דהרי מפורש בקרא "לא תחמוד בית רעך", אמנם הכלי יקר (פי' יתרו כ' ח' ד"ה זכור את יום השבת) כ' דלענין "לא תחמוד" לא הזכירה התורה שדה, כיון שקרקע אינה נגזלת, ולא שייך בה איסור ד"לא תחמוד", ורק על "לא תתאוה" שהוא בלב עובר גם בשדה, ולדעתו אין ללמוד מדכתיב "בית רעך", שיעבור בלאו על חמדת קרקע, וכן נראה מדברי המכילתא שלא למדו איסור לא תחמוד בקרקע אלא בנכסים מטלטלין שאין להם אחריות, והא דכתיב שדה בדברות האחרונות, היינו בלאו ד"לא תתאוה", ואמנם בדברות הראשונות כ' "לא תחמוד בית רעך" יישב הזית רענן (על המכילתא פי' יתרו סו"פ ח') שבית נידון כתלוש (וכ"כ הזית רענן במ"א ס"י תרל"ז סק"ז - ודלא כש"ך חו"מ ס"י צ"ה סק"ח שכתב דאע"פ שהרמ"א שם הביא ב' דעות אם תלוש ולבסוף חיברו דינו כתלוש או כמחובר, מ"מ בבית כו"ע מודו שדינו כמחובר).

לפי"ז י"ל, דאפילו אם נאמר דלא שייך לא תחמוד בקרקע, מ"מ בבית בודאי יש לאו, והרי נד"ד הוא הגג של הבית, וממילא שפיר שייך ביה "לא תחמוד".

כשאברהם אבינו קנה מערת המכפלה למה לא עבר על לא תחמוד

עוד יש להעיר מאברהם אבינו שדיבר עם בני חת כשרצה לקנות מערת המכפלה לאחוזת קבר, והתם לא הי' רק נידון של לא תתאוה אלא של לא תחמוד, משום שהפציר בדברים (אמר לבני חת "ופגעו לי בעפרון בן צהרי") עד שהשיגה בכסף מלא, וא"כ אפשר יש מקום להוכיח מזה דלצורך מצוה (כגון התם קבורת שרה אמנו) אין לאו דלא תחמוד. אבל יש לדחות הראייה, דאמנם הפמ"ג בהל' יוהכ"פ (ס"י תר"ד משב"ז סוסק"א) נסתפק אם יש לאו דלא תחמוד כשיהודי חומד חפץ של נכרי, אבל המנ"ח (מצוה ל"ח סק"ח) כ' דנראה פשוט דאם יהודי חומד חפץ של נכרי אינו עובר, מדכתיב "רעך", וגוי אינו בכלל רעך, וכן מבואר גם בהמקנה (קו"א ס"י כ"ח ס"א בהג"ה) ובשו"ע הרב (ס"י ת"מ קו"א סק"א) ובשו"ת מחנה חיים (ח"ב או"ח ס"י ל"ב בסו"ד), ולפי שיטתם לא הי' שום איסור של לא תחמוד כשאברהם אבינו רצה מערת המכפלה שהיתה שייכת לבן נח. אבל לכאורה יש לדחות, דאמנם שנינו ביומא (כ"ח:) דאברהם אבינו קיים כל התורה כולה כמו ישראל, בכל זאת י"ל דהיינו רק לחומרא ולא לקולא, ואם אברהם אבינו הי' לו דין של בן נח, הרי מגוי לגוי יש לאו דלא תחמוד כיון שהוא מאביזריהו דגזל (ע' מנ"ח שם סק"ח שהוכיח כן, דהרי מבואר בחינוך במצוה תט"ז שהוא מצווה על לאודוא תתאוה כיון שהוא ענף של גזל, וגויים מצווים על הגזל, וא"כ הי"ה שמצווה גם על לא תחמוד). עוד יש להעיר דבילקוט שמעוני (פי' יתרו סוף רמז רע"ו) הוכיח דאברהם אבינו נזהר מלעבור על "לא תחמוד" ממה שאמר "אם מחוט ועד שרוך נעלי".

וכבר העיר רבינו החת"ס ז"ל (פי' חיי שרה עה"פ ופגעו לי), היאך עבר אברהם אבינו על לא תחמוד, וכ' דלכן הוא אסף כל בני חת והם הפקירו שדותיהם, דכתיב "איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבור מתך", וממילא ליכא לא תחמוד, ואדרבה הוא עשה לפניו משורת הדין ולא רצה לקבלה בחינם כי אם במחיר מלא. בנוסף לכך לחומרא בעלמא ביקש מהם לדבר עם עפרון בשליחותו כדכתיב "ופגעו לי בעפרון בן צהרי" ואשד"ע, ובכה"ג גם השליח אינו חייב מדשנינו בב"מ (ה:) לא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע להו, וכיון שנתן מעות הם חשבו שהם פטורים מלא תחמוד, וא"כ הם שוגגים, ובשוגג לא שייך סברת דברי הרב ודברי התלמיד וכו' ע"ש.

השם משמואל (פ' חיי שרה שנת תרע"ח) ת"י באופן אחר ע"פ הזוה"ק, דעפרון לא ידע מה שהי' בתוך המערה, ולכן לא קנה הקדושה והרוחניות שבה, וא"כ כל מה שהי' לו במערה הי' הגשמיות, והרי מבואר בב"מ (כ"ה:): דאם קנה קרקע ויש בו גל, ותחת הגל יש מטמון, אינו זוכה במטמון כיון שלא הי' ידוע לא לו ולא לאחרים, וכיון דמערת המכפלה היתה מקום קבורת אדה"ר ופתח לגן עדן, ולא הי' ידוע לשום אדם, לא זכה בה עפרון, וגשמיות המערה היתה טפילה להרוחניות שבה, ולא שייך חלוקה בין העיקר והטפל, והוי כחצר שאין בו דין חלוקה דאמרינן גוד או איגוד, וכיון דרק אחד מהשותפים יכול לקנותו, שוב אין בו איסור של לא תחמוד ע"ש.

האם יש לא תחמוד בשותפים או בגוד או איגוד

בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' מ"ז) הביא שבשו"ת משפטים ישרים (ח"א סי' ס"ט) הסתפק בשותף שתבע דינא דגוד או אגוד, האם עובר על לא תתמוד, וכ' דנראה שאינו עובר, דאם חז"ל אמרו שיש מושג של גוד או איגוד, לא יחזיקו ידי עוברי עבירה, ויש לחלק בין אם תובע משום נחת רוח לשפות שלום, או מחמדה, וקרוב לומר שלעולם אינו עובר. וממילא בקרקע של שותפים, והשתדל השותף לקחת חלק השותף דאין בו לא תחמוד כלל. אבל הבצל החכמה הקשה עליו, דדינא דגוד או אגוד אין ענינו ללא דלא תחמוד כלל, דלא שייך לא תחמוד רק אם כל מגמתו היא שביתו או שדהו או חפצו של חברו יבא לרשותו, ולשם כך הוא משתדל עם חברו ומפציר בו שימכרו לו, משא"כ כשמשתדל עם חברו ומפציר בו שיברור באחת מן השתים, דהיינו או שחבירו יקנה ממנו החפץ שבידו, או שחבירו ימכור לו החפץ שברשותו, דומיא דגוד או איגוד השייך בשותפים, אין בזה משום לא תחמוד, דא"א לומר שהוא חומד בשל חברו, דהרי אם חברו יתרצה לקנות החפץ שביד המפציר, אז המפציר אינו רוצה לקנות כלל מה שביד חברו. עוד הוסיף, שמבואר בשו"ת משפטים ישרים, דגם בלי גוד או אגוד, לא שייך לא תחמוד בשותף המפציר בשותף שלו למכור לו חלקו שיש לו בקרקע שיש להם בשותפות, דבין שותף לחבירו לא שייך לא תחמוד בנכסים המשותפים להם. לפי דבריו, יתכן שבנד"ד אין בזה איסור כיון שכל דיירי הבנין הם שותפים.

אבל י"א דגם בשותפים שייך הלאו של לא תחמוד, דזה ברור שהגוזל חלק משותפו עובר על גזילה אע"פ ששניהם שותפים בכל משהו שבבית או בשדה, וא"כ גם שייך לא תחמוד בשותפים (חוט שני על מזוזה עמוד של"א, וע"ע בלרעך כמוך ח"א עמוד 40).

אבל זה ברור, דמותר להסביר לשכנים את התועלת הגדולה שיש לו בשטח ובבנייתו, אם אינו מפציר בהם, ועל דרך שהיה רוצה שיעשו לו, וכן מותר להציע לשכן סכום כסף או שאר הטבות, משום שזה עסק, והשכן ישקול אם משתלם לו לעשות עיסקא זו, וכל זה הוא דווקא כשאינו מפציר בו.

האם שייך לא תחמוד במקום דכופין על מדת סדום

והנה אם סירובו של השכן אין בו אלא משום מדת סדום, ועל פי דין תורה הוא מחוייב לוותר לחבירו, מותר להפציר בו כדי שיקיים את המוטל עליו, אבל כשאין השכן מחוייב לוותר, אע"ג שהוא הגון שיוותר בגלל התועלת הגדולה שיש לחבירו לעומת מניעת רווח המועט שלו, מ"מ אסור להפציר בו משום האיסור של לא תחמוד (חוט שני שם).

אבל נראה לכאורה, שאם הסיבה שהשכן אינו מסכים, אינו משום שיש לו עין רע, אלא משום שהרעש והלכלוך והפועלים הערביים מפריעים לו, לא שייך לומר בזה שכופין על מדת סדום.

האם המוכר עובר בלפני עור כשמסכים למכור בערבות הלחץ של הלוקח

בשו"ת שערי דעה (ח"א סי' קמ"ט – ובנדמ"ח סי' ר"ס) דן, האם המוכר עובר בלאו של לפני עור אם מישהו מפציר בו למכור לו חפץ שאינו עומד למכירה עד שנתרצה למוכרו לו, דאז עובר הלוקח בלאו דלא תחמוד, דאפשר המוכר עובר על לאו דלפני עור בהסכמתו למוכרו לו, וא"כ אסור לו למוכרו למי שמפציר בו שימכרנו לו, גם אם הקונה יתן סכום כסף שהמוכר היה מוכן למוכרו בלב שמה, או שמא אין איסור של לפני עור. בסוף דבריו נוטה לומר דיש בזה לאו דלפני"ע (וכן מבואר בתורה תמימה בפי' יתרו כי י"ד אות צ"ח), אבל מסיים שעדיין צ"ע.

בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' נ"ו) ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ג סי' שכ"ט) הוכיחו מדברי המנחת חינוך (מצוה ל"ח ד"ה והנה לאו) דאין המוכר עובר בלאו דלפני"ע, מדכתב שם שאם הלוקח עבר על לא תחמוד, המקח קיים, ולא אמרינן כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני (תמורה ד:), משום שרק הלוקח עבר איסור ולא המוכר, ואפשר שהמוכר נתרצה לבסוף למכור בלב שלם, ואם נאמר שלא מועיל המכירה, יהיה קנס גם על המוכר, והרי המוכר לא עשה איסור, ולכן המכירה קיימת. ואם נאמר דבנתרצה המוכר למכור לו, גם הוא עבר על עבירה, דהיינו העבירה של לפני עור, א"כ גם המוכר עשה עבירה וראוי לקונסו, אלא ודאי המוכר אינו עובר בזה על לפני"ע.

ביאור הלאו דלא תחמוד

מין הקה"י זצ"ל הסביר (בברכת פרץ פי' יתרו), דעיקר העבירה של לא תחמוד היא החימוד שבלב מדכתיב "לא תחמוד", שהוא ענין תשוקה ורצון, רק ששיעור החמדה שיש בה אזהרה, הוא חמדה כזו שהביאה לידי תוצאה של השגת הדבר, ונמצא שאין ההשתדלות עצמה מעשה של עצם האיסור, אלא החמדה המשפיעה על ההשתדלות היא האיסור, ומעשה ההשתדלות אינו אלא תנאי בגדר העבירה של חמדה (שאינו עובר עד שפעלה החמדה לתוצאות). לפי הסבר זה, וזהו כוונת הרמב"ם במש"כ (הלי' גזילה פ"א ה"ט) וז"ל ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד כענין שנאמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם, ולקחת לך, חימוד שיש בו מעשה עכ"ל, א"כ שיטת המנ"ח קשה טובא, דלמה לא יעבור המוכר על לפני"ע, דהרי בלעדו הלוקח לא הי' עובר על לא תחמוד.

אבל נראה דלפמש"כ מין הקה"י זצ"ל אין המוכר עובר בלפני"ע, דהרי גוף האיסור הוא ההפצרה, ואילו המכירה היא רק תנאי כדי שיחול האיסור, ולפי"ז כיון שהמוכר לא הכשילו במעשה ההפצרה עצמה, אלא הקונה הפציר בו מעצמו, ורק ע"י ההסכמה למכור הוא גורם לו שהמעשה שלו ייהפך לאיסור, א"כ אין המוכר עובר בלפני"ע, וכולי האי ואולי רק בעקיפין.

עוד ראיתי מתרצים (ספר לרעך כמוך ח"א עמוד 62) למה המוכר אינו עובר בלפני"ע, לפמש"כ בשו"ת המבי"ט דאם יש מחלוקת בדבר, והנכשל יש לו על מי לסמוך, אע"פ שהמכשיל מחמיר בדבר, אינו עובר על לפני"ע, וא"כ כיון שהראב"ד ועוד ראשונים חולקים על הרמב"ם, וס"ל דאינו עובר על לא תחמוד אם הוא משלם למוכר, אלא רק כשלוקח החפץ בלי לשלם לו, א"כ בכל מוכר שהלוקח מפציר בו למכור לו ומשלם לו, לפי הראב"ד אין כאן איסור של לא תחמוד, וממילא לפי המבי"ט אין המוכר עובר בלפני"ע.

[דרך אגב, בסי' ענפי ארז' למו"ר הגאון ר' אברהם גורביץ שליט"א ראש ישיבת גייטסהעד, הביא במבוא לספרו על הלי' גניבה אות ג', ששמע מאביו מו"ר הגאון ר' ליב גורביץ זצ"ל, שסיפר שכשלמד אצל מין הגרי"ז זצ"ל, סיפר לו על צדיק מפורסם שכשראה מרחוק שיהודי נכנס לביתו כדי לגזול ממנו חפץ מסויים, צעק הצדיק "הפקר הפקר", והסביר הגרי"ז זצ"ל שלא אמר "נתונה לך במתנה" משום שע"י נתינת מתנה הי' מצילו מעבירת גזילה אבל לא מעבירת לא תחמוד, משא"כ כשהפקירו, הצילו גם מעבירת לא תחמוד, והסביר מו"ר זצ"ל דכיון שאינו עובר הלאו דלא תחמוד "עד שלקחו ממנו" כלשון הרמב"ם, א"כ כיון שהפקיר החפץ א"כ אינו לוקח החפץ ממנו ודפח"ח].

למה חל המקח כשהקונה עבר על לא תחמוד

המגיד משנה (פ"א מגזילה ה"ט) הקשה למה חל המקח כשהלוקח הפציר הבעלים בדברים עד שהסכים למוכרו לו, הא קיי"ל כרבא בתמורה (ד): דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, ותירץ דהוי כמו שקונה גזילה בשינוי, ומבואר בתמורה שם דגם לרבא קנה, א"כ הכא נמי. אבל המנ"ח (מצוה ל"ח סק"ב ד"ה והמגיד משנה) הקשה דשאני התם שיש גזה"כ דדרשינן "אשר גזל" - כעין שגזל, וא"כ א"א ללמוד משם להלי' לא תחמוד. אבל השער המלך (פ"א מגזילה ה"ט) הסביר את שיטת המ"מ, דכיון שחידשה התורה בגזל שהגזלן קונה אע"פ שעבר איסור, יש ללמוד מזה לכל דבר שיש בו קנין, שהקנין מועיל אע"פ שעבר על מימרא דרחמנא. המנ"ח בעצמו יישב את קושייתו לפמשי"כ בשו"ת מהרי"ט (ח"א סי' ס"ט), דאם לא יתוקן האיסור אם נאמר לא מהני, כו"ע מודו דמהני, ולפ"ז בנד"ד שחמד החפץ או קרקע של חבירו, והפציר בו עד שהסכים למוכרו לו, אם נאמר דלא מהני ואין הקנין כלום, מ"מ עבר על לא תחמוד לכו"ע, ואף להרמב"ם שפסק דבגזל ג"כ עובר בלא תחמוד, א"כ לא יתוקן האיסור כלל, ואדרבה יתווסף לו עוד איסור של לא תגזול, א"כ לכו"ע מהני, ולכן שפיר פסק הרמב"ם שהמקח קיים, אע"פ שעבר על הלאו.

אולם יש שהעירו על תירוץ זה, דאם נאמר שלא חל קניינו, יתבטל האיסור, דהרי לא היה בדעתו לגזול מחבירו, וגם על האיסור של לא תחמוד אינו רוצה לעבור, אלא הוא סבור שאינו עובר בלאו, כיון שמשלם דמי החפץ, ואם יתבטל קניינו, יחזיר החפץ לבעליו, ובכה"ג לא יעבור באיסור של לא תחמוד כיון שאין כוונתו ליקח החפץ לעצמו בלא קנין.

האם עובר על לא תחמוד כשהפציר במוכר ולבסוף הסכים למכור לו בלב שלם

יש להסתפק האם יש איסור של לא תחמוד, אם החומד הפציר במוכר עד שהסכים למכור לו, אבל לבסוף מכר לו בלב שלם, כגון שפיתחו שישלם לו מחיר גבוה מאוד.

כ' בשערי תשובה (שער ג' מ"ג) וז"ל ואם יפצר בו ברוב דברי תחנונים, יבוש להשיב פניו, אסור לפצור בו, כי זה כמו הכרח ואונס עכ"ל, משמע שאם מוכר לו בלב שלם, ואינו הכרח ואונס אין איסור בדבר. אבל מדברי הרמב"ם ושו"ע משמע שלא חילקו בין אם היה באונס או ברצון, וכן נקטו המנ"ח (מצוה ל"ח סק"ב ד"ה עוד יש ליישב) ומהר"ם שיק על סה"מ (מצוה ל"ח סק"א), דגם אם מוכרו לו בלב שלם, עדיין יש בזה משום לא תחמוד.

אמנם הרמב"ם כ' וז"ל כל החומד עבדו כו' והפציר בו עד שלקחו ממנו, אע"פ שנתן לו דמים רבים, הרי זה עובר עכ"ל. הרי מבואר דס"ל דאפילו אם הציע לו על חפץ ששווה מאה שקל, שמסכים לשלם לו הרבה הרבה יותר, מ"מ עובר. ובליקוטי שו"ת שפ"ת אמת (סי' ז') הקשה, מנין לו להרמב"ם שגם כשמפציר בו עד שמתרצה מרצונו למכור או לתת, איכא לאו דלא תחמוד.

סיכום לדינא

תבנא לדינא, יש איסור של לא תחמוד גם בקרקע וכש"כ בבית או בגג של הבית, וא"כ צריך ליזהר שלא להפציר שכן שיסכים למכור לו את חלקו בגג כדי שיוכל לבנות שם, ואמנם יש שדנו שאין איסור בשותפים, אבל למעשה הפוסקים החמירו בזה, ואע"פ שיש שטוענים שבמקום שהשכן מסרב הוא רק מדת סדום, והלא כופין על מדת סדום, וממילא גם מותר להפציר בו בדברים שישכרם למכור את חלקו בגג, אבל נראה דבאופן שהשכן יסבול הרבה בשעת הבניה, קשה מאוד לומר שסירובו להסכים לבניה נחשבת כמדת סדום (עי' שו"ע חו"מ סי' קנ"ד סי"ג – וע"ע במשכן שלום על הלי' שכנים במילאים פ"ו), והעצה בזה היא לנסות להסביר לו כמה הדבר נחוץ לו, ושכר מצוה כנגד הפסדה.

אבל יש להעיר, דאפשר לא שייך כאן "לא תחמוד" כלל, משום שבמקום שבעצם השכן אינו מתנגד למכור את חלקו בגג, אלא שהוא מסרב להסכים מסיבות צדדיות, כגון הלכלוך והרעש שיפריעו

לו, שוב אין זה נכלל בלאו זה. עוד יש להעיר, שראובן יכול לתבוע לחלק את הגג מדין גוד או אגוד, ולפי"ז צ"ל דכל השאלה של לא תחמוד, רק תהא אם ראובן רוצה לבנות על כל הגג, ולא רק על שטחו.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' יתרו תשפ"ב

ברכה אחרונה על משקה ששתה ב"קידוש"

מילתא דשכיחא כשמשותפים ב"קידוש" אחרי התפלה, שטועמים קצת יין מהכוס של ברכה, שיעור יין שאינו זוקק ברכה אחרונה, ואח"כ שותים רביעית ממשקה אחר, וכמו"כ המקדש שותה רוב רביעית (שיעור של מלא לוגמיו) יין, וגם הוא שותה אח"כ רביעית ממשקה אחר, ויש להסתפק היאך ינהגו לגבי ברכה אחרונה על המשקה ששתו.

לכתחילה אין לשתות יותר מכזית ופחות מרביעית

בשו"ע (סי' ר"י ס"א) נפסק דהאוכל פחות מכזית בין מפת בין משאר אוכלים, והשותה פחות מרביעית בין מיין בין משאר משקים, מברך תחלה ברכה הראויה לאותו המין, ולאחריו אינו מברך כלל ... ויש מסתפקים בברכה אחרונה של יין (ע' מ"ב סק"י דה"ה שאר משקין) אם מברכין אותה על כזית, לכן טוב ליזהר שלא לשתות, אלא פחות מכזית, או רביעית. והוסיף המ"ב (סק"ב) דבדיעבד אם שתה כזית ואין לו רביעית, טוב ליזהר שלא ישתה עד רוב רביעית, כדי לחוש לשיטת הט"ז (הובא במ"ב סי' ק"צ סק"יד) דס"ל דמעיקר הדין צריך לברך ברכה אחרונה כשותה רוב רביעית.

לפי"ז בנד"ד א"א לברך ברכה אחרונה על היין שהמסובין טעמו ממנו ושהמקדש שתה ממנו, אא"כ יכללו "על הגפן" בברכת "על המחיה" שיברכו, ויש להסתפק אם יש חיוב לברך "בורא נפשות" על המשקה ששתו ממנו רביעית.

האם יברך ברכה אחרונה על הטפל כשאינו יכול לברך ברכה אחרונה על העיקר

בשו"ע (סי' ר"ח סט"ז) נפסק דכשם שברכת בפה"ג על היין פוטרת כל מיני משקים מברכה ראשונה, ה"ה דברכה אחרונה על היין פוטרת מלברך ברכת בני"ר על המשקין ששתה.

השעה"צ (שם סק"ע) הסתפק טובא בהאי דינא, אם הוא דווקא כשותה רביעית יין, דכיון שמברך ברכה א' מעין ג' שוב א"צ לברך בני"ר כיון שנפטר בברכתו, וא"כ אם שתה רק רוב רביעית מהיין, ואינו יכול לברך ברכה אחרונה על היין, אה"נ יצטרך לברך בני"ר על המשקין ששתה, או שמא

נאמר, כיון שיש דעות בפוסקים הסוברים שיכול לברך ברכה א' מעין ג' גם על רוב רביעית (שיטת הט"ז הנ"ל), א"כ אינו יכול לברך בני"ר על המשקין, ואע"פ דלמעשה המנהג שאינו מברך ברכה אחרונה על פחות מרביעית יין, מ"מ מידי ספק לא נפיק, וכי מפני שאין אנו יודעים לברר ההלכה, יחוייב עי"ז לברך בני"ר, ונשאר השעה"צ בצ"ע. ונ"מ טובא במי שקידש על היין ולא שתה רביעית ממנו, דאע"פ שאינו מברך ברכה ראשונה על המשקין ששותה, מ"מ לגבי ברכה אחרונה נשאר השעה"צ בצ"ע.

חקירת האחרונים למה א"צ לברך על הטפל

והנה העמק ברכה (הל' ברכות הנהנין סק"ה) תמה על השעה"צ, דהרי מה שמצאנו בסברת עיקר וטפל, שברכת היין בברכה א' מעין ג' פוטרת שאר משקין, אין הכוונה שאם שתה יין שוב א"צ לברך על שאר משקין, אלא הגדר הוא שברכה א' מעין ג' על היין פוטרת חיובו לברך בני"ר על שאר משקין, וא"כ אם אינו מברך ברכה א' מעין ג', כגון אם רק שתה רוב רביעית יין, בודאי חייב לברך בני"ר על המשקין ששתה, דסו"ס לא נפטרו מברכה אחרונה.

אבל באג"מ (או"ח ח"א סי' ע"ד) כ' דאפשר השעה"צ ס"ל, דמה שיין פוטר שאר משקין אינו משום ש"ברכת היין" פוטר "ברכת המשקין" אלא משום שהם טפלים להיין, וטפל אינו חייב בברכה כלל, וא"כ אע"פ שנפטר מלברך על היין משום שלא שתה רביעית, מ"מ אין זה סיבה לחייבו לברך על הטפל - על המשקין - אם נאמר שנפטרו מברכה בהיותם טפלים ליין (וע' בשו"ת אבני נזר - או"ח סי' ל"ח סק"יג - דבאמת ס"ל הכי, ורצה לדמות דין זה לדיני הוצאה בשבת, דהמוציא חצי שיעור בכלי, פטור אף על הכלי כיון שהכלי טפל לו, אע"פ שאינו חייב על הוצאת האוכל בהיותו חצי שיעור, אבל להלכה סיים וז"ל מה כחי לחלוק מסברא על פסק השו"ע בלי ראיי ברורה מן הש"ס עכ"ל).

אלא שכתב דא"א לומר דזהו כוונת השעה"צ, דהרי השעה"צ כ' "וכי משום שאין אנו יודעים לברר ההלכה יחוייב לברך בני"ר" - דמשמע שאם הי' ברור שא"צ לברך על היין, היינו מחייבים אותו לברך בני"ר על המשקין - ודבר זה תמוה משום שאם נגדיר המשקין כטפל לגבי היין, א"כ אינו מתחייב בברכה כלל, ועכצ"ל דהשעה"צ ס"ל דצריך לברך גם על הטפל, ורק שיי"ח ברכתו על הטפל במה שמברך על העיקר, ולכן אם באמת הי' פטור מלברך ברכה א' מעין ג' על היין, היינו מחייבים אותו לברך בני"ר על המשקין. וסיים למעשה דאם אינו מברך ברכה א' מעין ג' על היין, הוא צריך לברך בני"ר על המשקין, וכן פסק בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' קס"ו אות ב').

ויש להוסיף על סברת האג"מ, לפי מה שמביאים בשם מרן בעל אילת השחר זצ"ל (בשלמי תודה על ברכות עמוד י"א), דמי שאכל פירות או שתה משקין בתוך הסעודה, דקיי"ל שהפירות נטפלים לסעודה ויוצא בברהמ"ז על הכל, בזה ודאי אף אם אינו יכול לברך ברהמ"ז משום איזה סיבה, לא יברך בני"ר על הפירות, משום שאכילת הפירות נטפלים לגוף הסעודה, ואין להם כלל חיוב עצמי של ברכה אחרונה דבני"ר, כי אם חיוב ברכה דסעודה שהוא ברהמ"ז, וא"כ הכי נמי ס"ל לשעה"צ, דהא דשאר משקין נטפלים ליין, אין פירושו שרק החיוב ברכה של זה נטפלת לזה, אלא דשתיית המשקין טפלים לשתיית היין, והוי כסעודה על היין, ואין למשקין חיוב עצמי של ברכה כלל, אלא כל עיקר חיוב ברכה אחרונה דידיהו זהו מעין שלש ולא בני"ר, וא"כ לשיטות הפוסקים דעל רוב רביעית מחוייב במעין שלש, הכי נמי דאינו יכול לברך בני"ר על המשקין, אע"פ שבפועל מספק לא יברך מעין שלש.

לפי"ז יש ליישב קושיית האג"מ, דאם לשיטת המשנ"ב אינו מתחייב כלל לברך, א"כ גם אם אינו יכול לברך על פחות מרביעית יין, נמי אין לו לברך על המשקין, ומה היא ספיקת המ"ב, אבל לפי הביאור של מרן בעל אילת השחר זצ"ל יש ליישב, דרק אם יש גדר של סעודת יין, אז שייך לומר שהמשקין טפלין ליין, ואין להם חשיבות עצמי להצריך ברכה עליהם, והגדר של סעודת יין להטפיל

שאר משקין אליה, היינו כשמברכים ברכה אחרונה, דאז יש שיעור חשוב, משא"כ כששונה שיעור שאין בו כדי ברכה אחרונה, אין בכח שתיה זו להטפיל אליה שתיית שאר המשקים. ויש להוסיף דספיקת השעה"צ היא לפמשי"כ הבה"ל (סי' קע"ד ס"ב ד"ה יין), דהרבה אחרונים ס"ל דגם אם לא קבע לשתות יין, ג"כ פוטר שאר משקין מברכה, ומ"מ היינו דווקא אם שתה מלא לוגמיו שהוא שיעור חשוב דמיתבא דעתיה, והוסיף שמבואר בדה"ח דגם בטעימת כל שהוא מן היין סגי לפטור עי"ז לשאר משקין. הרי מבואר דלשיטת הדה"ח שייך טפל גם לשיעור כל שהוא.

מחלוקת הפוסקים אם מותר לכלול תוספת על הספק בברכה מעין שלש

אבל עדיין יש מקום להסתפק, במי שקידש על היין, ואכל מזונות, וגם שתה רביעית ממשקאות אחרות, ובירך ברכה א' מעין ג' משום שאכל כזית של פהב"כ, ואע"פ שלא שתה רביעית יין בכל זאת כלל "על הגפן ועל פרי הגפן" בתוך הברכה א' מעין ג' שבירך על המזונות, האם פטר בזה את החיוב לברך בני"ר על מה ששתה ממשקאות אחרות.

והנה בשו"ע (סוסי' ר"ח) נפסק ע"פ התרוה"ד, שלא יכלול על הספק שום תוספת בברכה מעין שלש אע"פ שאינו מוסיף שם ומלכות (כגון ששתה משקה שספק אם ברכתו על הגפן וכו' או בורא נפשות רבות וכו', לא יאכל דבר שברכתו בני"ר ודבר שברכתו על העץ ויכלול עמו ג"כ על הגפן ועל פרי הגפן מספק), אבל המ"ב (סקפ"ב) הביא בשם הט"ז ועוד אחרונים, דאע"פ דקיי"ל הכי לכתחילה, שלא ישתה משקה כזה ויסמוך שיוסיף תוספת בברכה אחרונה, מ"מ בדיעבד שכבר שתה משקה כזה שיש לו ספק, מוטב שיכלול "על הגפן" בברכה אחרונה, ממה שישאר בלי ברכה אחרונה בכלל.

ולפ"ז מי ששתה רוב רביעית לקידוש, ואכל כזית של פהב"כ, אע"פ דלכתחילה הי' עדיף שישתה רביעית שלם, דהרי יש מחלוקת אם הברכה אחרונה על שתיי' נקבע דווקא על רביעית או אפילו על כזית כמבואר בשו"ע (סי' ר"י סוסי"א), מ"מ בדיעבד אם כבר שתה יין יותר מכזית אבל פחות מרביעית, צריך לכלול "על הגפן" בברכה א' מעין ג' לפי הט"ז הנ"ל. ומ"מ המסובין שרק "טעמו" מכוס של קידוש ובודאי לא שתו שיעור של כזית, מנהג העולם שלא לכלול "על הגפן" בברכה א' מעין ג' בכה"ג [הגרשו"א זצ"ל (בשש"כ פנ"ד הערה ע"א) ודלא כאג"מ (ח"ב סי' ק"ט)].

מחלוקת הפמ"ג ורע"א למה אין לכלול תוספת בברכה אחרונה מספק

אלא דיש להסתפק אי האי דינא של השו"ע שמקורו בתרוה"ד, והט"ז ודעימי' שחולקים, קאי דווקא בדבר שמסופק אם ברכתו שהכל או בפה"ג, או דה"ה בדבר שאין ספק ברכתו וכל הספק הוא רק אם נתחייב בברכה בכלל מחמת השיעור שאכל, וני"מ טובא בזה, דהלא בציור של השו"ע, אסור לכתחילה להכניס א"ע לספק זה, ואם נד"ד דומה לציור של השו"ע, היינו צריכים לומר דלכתחילה ישתה פחות מכזית יין או יותר מרביעית יין, אפילו כשיאכל פהב"כ ויברך ברכה א' מעין ג' עליו, משום דלכתחילה אין לכלול דבר שיש ספק על ברכתו, אבל אם נאמר דנד"ד ששונה פחות מכשיעור אינו דומה להא דמבואר בשו"ע, א"כ יהי מותר לכתחילה לשתות יין ששיעורו בין כזית לרביעית ולכלול "על הגפן" בברכה אחרונה שיברך.

בשו"ת חתן סופר (סי' א') הביא שהפמ"ג (סי' ר"ט משב"ז סק"ג) כ' דסברת התרוה"ד היא משום חשש שקר, שמשקר לומר פרי הגפן או פרי העץ על דבר שהוא מסופק אם זהו ברכתו, ולכן פסק השו"ע דמספק אסור לכלול שום דבר מחמת חשש שקר, ועי"ז חלקו הט"ז ודעימי' וס"ל דכל זה אינו אלא לכתחילה שלא יכניס א"ע לאכול דבר שמסופק ברכתו, על סמך שיכללנו בברכה א' מעין ג', אבל בדיעבד כשכבר אכל, בודאי עדיף לכלול אותה משלא לברך כלל, דאין בחשש של משקר בכדי לדחות ספק ברכה, ובפרט ש"א דחיוב מעין שלש הוא מדאורייתא. אבל רע"א (סי' ר"ח סי"ח) כ' סברא אחרת

בשיטת התרוה"ד, דהחשש הוא משום הפסק בהזכרת דבר שהוא ספק חיוב, ולפי"ז מובן היטב פסק השו"ע דגם בדיעבד לא יכלול הספק, משום חשש הפסק, ואמנם להלכה רע"א חולק על פסק השו"ע, אבל הסביר דזוהי סברת התרוה"ד.

לפי הני תרי טעמי כ' בשו"ת חתן סופר, יש נ"מ בנד"ד שאכל או שתה דבר שברכתו בודאי מעין שלש, אלא שיש ספק אם שיעורו מחייבו בברכה אחרונה, דלפי הפמ"ג הרי אין כאן חשש של שקר אם יכלול על הגפן בברכתו, דסוף סוף הרי שתה יין ויכול לכתחילה לשתות פחות מכשיעור ולכוללו בברכה א' מעין ג' שיברך על הפהב"כ, משא"כ לפי רע"א שחושש משום הפסק, הרי סברא זו שייכת גם כשיש ספק בשיעור, ולכן פסק החתן סופר דיש לחוש לשיטת רע"א, וגם בזה לכתחילה לא יכניס א"ע לספק, ובדיעבד אם כבר שתה יין פחות מכשיעור, ינהוג כמו הט"ז ורוב האחרונים לכוללו בברכה א' מעין ג'.

והנה מפשטות לשון הח"א (כלל נ' ס"כ) מבואר דס"ל כשיטת רע"א, דגם בכה"ג שכל הספק הוא רק בשיעור, נאמר האי דינא בשו"ע דאין לשתות פחות מכשיעור כאשר כוונתו היא לכוללו בברכתו, מדכתב וז"ל שתה יין בכזית, וא"כ הוא ספק אם יברך ברכה אחרונה כיון שהוא פחות מרביעית, וכן שתה יין ונסתפק אם בירך ברכה אחרונה ואין לו יין, מותר לו לאכול כזית מדברים שמברכים עליהן על המחיה ויכלול בתוכה ג"כ על הגפן, אע"ג דלכתחילה היה אסור לשתות דבר שהוא מסופק אם הוא יין וכיו"ב כדי לכולל ב"על המחיה", מ"מ כיון שכבר אכל או שתה והוא מסופק ואין לו מאותו המין לתקן, יכול לכולל מספק עכ"ל.

סיכום לדינא במי ששתה פחות מרביעית יין ואכל מזונות ושתה רביעית משקה

תבנא לדינא, אם המקדש כלל "על הגפן" בברכת א' מעין ג', אע"פ שלא שתה רביעית יין, מ"מ הרי הזכיר "על הגפן" בברכתו, והעיקר הוא ש"ברכת היין" פוטר "הברכה על שאר משקין", וא"כ הסברא אומרת שגם א"צ לברך בני"ר על המשקין ששתה, אפילו אם שתה רביעית מהן, דסו"ס יין פוטר כל מיני משקין בין בברכה ראשונה ובין בברכה אחרונה, והרי הוא בירך על היין ג"כ בברכת על המחיה שבירך על המזונות. אבל יש לדחות דכל מה שברכת היין פוטר שאר משקין, היינו דווקא אם נתחייב לברך על היין, אבל על הצד שלא נתחייב לברך על היין, יתכן שאפילו אם הזכיר היין בברכת ברכה א' מעין ג', לא פטר המשקין ששתה.

ובאמת הקצות השלחן (סי' נ"ט בדה"ש סק"ג) חשש לכך, ולכן כתב דאם אכל מזונות כשיעור, וגם שתה יין, ונסתפק אם היה בו כשיעור, ורוצה לכולל היין במעין ג', אם שתה גם שאר משקה, יקדים לברך בני"ר על המשקין, משום שאם יקדים לברך מעין שלש ויכלול "על הגפן" בברכתו, שוב לא יוכל לברך בני"ר מספק, שאם הי' חייב ברכה אחרונה על היין, הרי נפטרו המשקין בברכתו על הגפן, ולכן פסק שיברך בני"ר תחלה, אבל יש להעיר ע"ז לפמ"ש"כ לעיל, דאפשר א"צ לברך ברכה אחרונה על המשקין כלל בהיותם טפלים ליין וצ"ע.